

MIROSLAV ŠEDIVÝ

O švestky a brambory

PRUSKO-RAKOUSKÁ VÁLKA
O BAVORSKÉ DĚDICTVÍ
1778–1779

€

EPOCHA

POLOZAPOMENUTÉ
EDICE
Polozapomenuté
války
VÁLKY

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Martin Kovář, Ph.D. (FF UK, Ústav světových dějin)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita Liberec)

PhDr. Karel Richter, CSc. (Klub autorů literatury faktu)

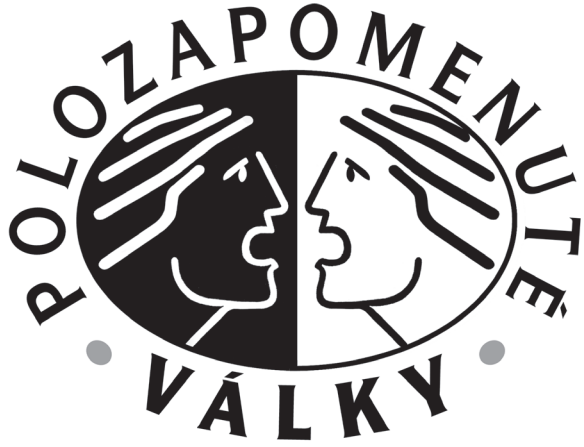
prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

POLOZAPOMENŮTĚ
VÁLKY

EDICE

MIROSLAV ŠEDIVÝ

O švestky a brambory

PRUSKO-RAKOUSKÁ
VÁLKA O BAVORSKÉ
DĚDICTVÍ 1778–1779

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Recenzovali

prof. PhDr. Dušan Uhlíř, CSc.

prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Copyright © Miroslav Šedivý, 2018

Cover © Karel Kárász, 2018

Drawings © Martin Ďásek, 2018

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2018

ISBN 978-80-7557-101-4 (print)

ISBN 978-80-7557-506-7 (ePub)

ISBN 978-80-7557-507-4 (mobi)

ISBN 978-80-7557-508-1 (pdf)

OBSAH

Úvod.....	9
Bavorské dědictví.....	13
Mezi mírem a válkou.....	29
Stav pruské a rakouské armády.....	51
Vpád Fridricha II. do Čech.....	90
Prusko-saská armáda na scéně.....	116
Ústup z Čech.....	135
Zimní operace.....	152
Mír a jeho důsledky.....	166
Závěr.....	184
Seznam pramenů a literatury.....	190
Přehled událostí.....	199
Rejstřík.....	200
Summary.....	203

ÚVOD

Edice Polozapomenuté války již čtenářům přiblížila několik desítek ozbrojených konfliktů ze starší i novější doby. Není jistě náhoda, že zcela opomíjen byl dosud ozbrojený střet mezi Rakouskem a Pruskem o bavorské dědictví z let 1778–1779. Dovolím si tvrdit, že pro historiky se jedná vskutku o polozapomenutou válku, pro ostatní pak dokonce o zcela neznámý projev mocenského soupeření mezi habsburskou panovnicí Marií Terezií a pruským králem Fridrichem II. Velikým. Jakkoliv může být tento stav s ohledem na pramalý vojenský význam tohoto měření sil pochopitelný, zaslouží si, aby i ono bylo připomenuto v rámci výše zmíněné knižní řady, a to nejen pro své okrajové místo v historické paměti českého národa.

Důvodů, proč válka o bavorské dědictví dosud stála mimo hlavní proud pozornosti jak ze strany dějepisců, tak i veřejnosti, je mnoho. Netrvala ani rok a v jejím průběhu nebyla vybojována jediná větší bitva, což jí v rakouských oficiálních kruzích přineslo přívlastek „malá válka“. Skutečnost, že prušští vojáci byli více než válčením zaměstnáni sháněním potravin, zejména brambor a švestek, pak způsobila, že u prostých Rakušanů byla označována za „švestkovou melu“, samotný pruský král o ní pak s pohrdáním hovořil jako o „válce bramborové“. A jelikož byla nakonec rozhodnuta nikoliv vojáky na bojišti, nýbrž diplomaty u kulatého stolu, rakouský maršál Ernst Gideon von Laudon v ní viděl psí válku vedenou politiky.

Tato dehonestující označení jen dokládají skutečnost, že již bezprostředně po ukončení „bramborové války“ na ni všechny zúčastněné strany chtěly rychle zapomenout: pověst Fridricha II. Velikého jako velkého vojevůdce v ní notně utrpěla, na vídeňském dvoře naopak nemohli být spokojeni s jejím výsledkem, kdy Rakousko získalo pouze velmi malé území na své západní hranici.

Toto zapomínání bylo usnadněno skutečností, že následující generace si v souvislosti s vládou pruského krále i habsburské panovnice připomínaly daleko významnější konflikty bohaté na hrdinské činy a velké bitvy, jmenovitě války o rakouské dědictví z let 1740–1748 a sedmiletou válku trvající od roku 1756 do roku 1763. Stejný účinek

pak měly i války s revoluční a napoleonskou Francií z přelomu 18. a 19. století.

Přesto si válka o dědictví bavorské v žádném případě nezaslouží, aby upadla v zapomnění, a již vůbec ne v českém prostředí. To proto, že bojištěm byly téměř výhradně české země – především severní a severovýchodní Čechy, v menší míře i severní Morava a rakouské Slezsko; zcela logicky právě zde došlo k největším ztrátám na životech a největšímu utrpení prostého obyvatelstva, které bylo vystaveno řádění nepřátelských jednotek. Jakkoliv měla válka takřkajíc český rozměr, její význam pochopitelně překračoval hranice české kotliny. Vzhledem ke skutečnosti, že se Rakousko utkalo s Pruskem a jeho saským spojencem o bavorské dědictví, lze hovořit i o středoevropské dimenzi konfliktu, jenž se týkal nejen těchto států, ale celé tehdejší Svaté říše římské národa německého. Válka proto byla považována za říšskou, a tedy i celoněmeckou záležitost. Opomenout však nelze ani její evropský rozsah. Poutala pozornost většiny tehdejších evropských dvorů, které se obávaly, aby nepřerostla v celoevropský konflikt fatálních rozměrů, jinými slovy, aby se neopakovala předchozí sedmiletá válka, dosahující doslova světového významu. O evropském významu války o bavorské dědictví svědčí i významná role, kterou v ní sehrály Francie s Ruskem: ačkoliv se do ní odmítly zapojit vojensky, díky své diplomatické angažovanosti se výrazným způsobem zasloužily o dosažení mírové dohody.

Nakonec je nutné brát v potaz i, s jistou nadsázkou řečeno, světový kontext bramborové války. Zabývali se jí dokonce vůdčí představitelé právě se rodících Spojených států amerických, které v té době bojovaly o svoji nezávislost na Velké Británii. Tento spor daleko za Atlantikem měl i nepřímý vliv na průběh války samotné: angažovanost Velké Británie a aktivní podpora Francie americkým kolonistům přinutily obě západoevropské velmoci k umírněné politice ve střední Evropě. Americká revoluce tak významným způsobem přispěla k tomu, že fakticky regionální spor o Bavorsko nevyvolal celoevropský požár. Identickým způsobem zafungovaly i spory mezi Ruskem a Tureckem, které každou chvíli hrozily přerůst v ozbrojený střet obou států. Právě tento blízko-východní aspekt zabránil ruské vojenské angažovanosti v srdci starého kontinentu.

Třebaže v průběhu války o bavorské dědictví nedošlo k jedinému střetnutí, které by si zasloužilo být označeno za bitvu, není tato válka nezajímavá ani z vojenského hlediska, především pak pro rakouské patrioty, a tím vlastně i ty české, neboť v armádě Marie Terezie bojovalo velké množství Čechů. Nemůže být pochyb o tom, že bojovali více než srdatě a byli nepříteli zcela vyrovnaným soupeřem. Za to mohla jak jejich vysoká bojová morálka, tak i rozsáhlé reformy realizované v rakouské armádě v předchozích letech. Proto jestliže politický výsledek nebyl pro habsburskou monarchii lichotivý, vojensky v žádném případě poražena nebyla.

Téma prusko-rakouské války o bavorské dědictví si z výše uvedených důvodů nepochybně zaslouží knižní zpracování. To chybí nejen v edici Polozapomenuté války – na toto téma totiž dosud nebyla vydána žádná monografie v českém jazyce. Tím nemá být v žádném případě řečeno, že se český čtenář o ní dosud nemohl v české historické produkci dočíst. Její průběh byl načrtnut v dílech věnovaných vojenským dějinám 18. století, v životopisech významných osobností té doby a samozřejmě v syntézách českých novodobých dějin. Z českých historiků jí věnovali pozornost Jiří Pernes ve své knize o dějinách habsburské armády,¹ Pavel Bělina a Jiří Kaše v životopise generála Laudona i desátém díle *Velkých dějin zemí Koruny české*² či Karel Richter v přehledu prusko-rakouských válek 18. a 19. století.³ Zdařile tuto látku zpracoval František Stellner v biografii Fridricha II. Velikého⁴ a Dušan Uhlíř v krátkém popularizačním článku publikovaném v časopise *Živá historie*.⁵ Komplexní analýza zasazující celý konflikt do širšího kontextu politických a vojenských dějin

---

¹ PERNES, Jiří a kol., *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003.

² BĚLINA Pavel, KAŠE, Jiří, *Generál Laudon. Slavný vojevůdce a pán na Bečvárech*, Praha 2017; BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan P., *Velké dějiny zemí Koruny České X. 1740–1792*, Praha, Litomyšl 2001.

³ RICHTER, Karel, *Třeba i železem a krví. Prusko-rakouské války 1740–1866*, Praha 2007.

⁴ STELLNER, František, *Fridrich Veliký. Cesta Pruska k velmocenskému postavení*, Praha 1998.

⁵ UHLÍŘ, Dušan, *Válka zvaná bramborová. Josef II. v podivné válce s Pruskem*, in: *Živá historie* 2016, 10, s. 56–61.

Evropy však chybí, což je přesně ten nedostatek, který si tato kniha klade za cíl napravit. Snad se tím podaří alespoň trochu zvýšit povědomí o válce, ve které navzdory absenci velkých bitev stále umíraly tisíce vojáků a jako vždy trpělo civilní obyvatelstvo bez ohledu na pohlaví, věk, národnost a víru, většinou však na území dnešní České republiky.

I když je předložená práce dílem jednoho autora, ten musí přiznat, že by stěží vznikla bez podpory přátel a kolegů, kteří by proto neměli upadnout v zapomnění. Moje úcta a vděčnost patří v první řadě profesorovi Dušanu Uhlířovi za jeho velkorysou a fundovanou pomoc v celém průběhu tvorby této knihy. Můj velký dík patří i profesorovi Karlu Vocelkovi, jenž trpělivě dohlížel na můj výzkum ve Vídni, profesorům Reinhardu Stauberovi a Wolfu D. Grunerovi, kteří mi umožnili přístup k dalším pramenům v Rakousku a Německu, mému mnohaletému mentorovi profesorovi Aleši Skřivanovi a kolegům na Katedře historických věd v Plzni, jmenovitě docentu Lukáši Novotnému, doktoru Romanu Kodetovi a doktoru Jaroslavu Valkounovi. Opomenout nemohu ani program AKTION Česká republika – Rakousko, jehož finanční štedrost umožnila realizaci tolik potřebného badatelského pobytu v Rakousku.

BAVORSKÉ DĚDICTVÍ

Jestliže každý příběh má mít pevně stanovený počátek, pak v případě války o bavorské dědictví je to 30. prosinec 1777. Právě v tento den zemřel v Mnichově ve věku dvaapadesáti let bavorský kurfiřt Maxmilián III. Josef. Jelikož po sobě nezanechal legitimního potomka, vymřela s ním i bavorská linie významného říšského rodu Wittelsbachů. Pro klid a mír na starém kontinentě to byla nebezpečná situace, což v dosavadním průběhu 18. století ukázaly války o dědictví španělské (1701–1714) a dědictví rakouské (1740–1748), kdy vymření Habsburků po meči ve Španělsku a později i v habsburské monarchii (Rakousku) vedlo k velkým evropským konfliktům. Jakkoliv byl Maxmilián III. Josef překvapen neštovicemi, jejichž silnému náporu byl nečekaně vystaven a rychle jim podlehl, ještě za svého života prokázal značnou prozíravost, když zasvětil své úsilí tomu, aby vyřešil otázku nástupnictví po své smrti. Proto se svými vzdálenými příbuznými uzavřel sérii takzvaných rodinných smluv z let 1766, 1771, 1774 a 1777, které se týkaly nástupnictví v Dolním a Horním Bavorsku, Mindelheimu ve Švábsku, lankrabství Leuchtenberg a Horní Falci. Na jejich základě se měl tohoto rozsáhlého dědictví ujmout o dva roky starší bratranec Maxmiliána III. Josefa z dynastie Wittelsbach-Sulzbach, rýnsko-falcký kurfiřt Karel Theodor. Ale protože však ani on neměl legitimního dědice, bylo sjednáno, že dalším čekatelem bude vévoda Karel August Falcko-Zweibrückenský, jenž byl vzdáleným příbuzným obou kurfiřtů.⁶

Na první pohled se mohla celá záležitost jevit jako jasná a vyřešená. Ovšem ďábel se většinou skrývá v detailech, a ani v tomto případě tomu nebylo jinak. Maxmilián III. Josef i Karel Theodor měli být podle rodinných smluv považováni za potomky dvou linií stejného rodu – bavorské a falcké – se vzájemnými dědickými právy. Problém však byl v tom, že tyto linie se oddělily již ve 14. století, což vyvolávalo otázku, zda se stále ještě jednalo o jednu dynastii. Tím spíše mohl být napadnut nárok vedlejší linie falcko-zweibrückenské, zvláště když některá území

---

⁶ DOEBERL, M., *Entwicklungs-Geschichte Bayerns, Zweiter Band. Vom Westfälischen Frieden bis zum Tode König Maximilians I.*, München 1928, s. 341.

VÁLKA O BAVORSKÉ DĚDICTVÍ
1778-1779

— hranice Svaté říše římské

v Bavorsku měla zvláštní statut s problematickými vlastnickými právy.⁷ Stručně řečeno „wittelsbašské dědictví bylo právníkovým snem a státníkovou černou mûrou“.⁸

Černou mûrou byla celá záležitost i pro samotného Maxmiliána III. Josefa. Toho problém nástupnictví tížil do té míry, že o něm dokonce nerad v soukromí hovořil. Dobře totiž věděl, o jak komplikovanou věc se jedná a že ji bude moci zneužít jeho mocný soused: habsburská monarchie. I když sám během své více jak třicetileté vlády zachovával s Rakouskem korektní vztahy, jeho předci s Habsburky dvakrát válčili v již zmíněných válkách o dědictví španělské a dědictví rakouské. Bavorsko v důsledku vlastních porážek bylo dokonce v jejich průběhu obsazeno rakouskou armádou. Právě kvůli těmto pro Bavorsko nepříznivým událostem se Maxmilián III. Josef snažil zabránit tomu, aby se kvůli dědickému sporu jeho vlast stala bojištěm a jeho poddaní byli vystaveni válečnému běsnění. Ba co hůř, v takovém případě by byla ohrožena teritoriální integrita, či dokonce samotná existence samotného Bavorska.⁹

Obavy bavorského kurfiřta z ambicí Rakouska byly zcela oprávněné. Ve Vídni stále přetrvávalo rozčarování ze ztráty většiny Slezska a Kladska, které si svojí agresivní politikou vydobyl Fridrich II. Veliký ve čtyřicátých letech. Pokus Marie Terezie o znovuzískání ztraceného území v sedmileté válce skončil neúspěchem a hubertusburský mír z roku 1763 tak potvrdil nejen jejich pruský zábor, ale také mocenský dualismus mezi Rakouskem a Pruskem v říši. Rakouští Habsburkové byli definitivně připraveni o výsadní postavení ve střední Evropě a museli nyní brát ohledy na názory pruského rivala. Ovšem ani po sedmileté válce zcela nezapadla myšlenka na obnovení hegemonie Habsburků v říši skrze zvětšení území jejich vlastní monarchie, a tím i moci tohoto rodu.

---

⁷ ARETIN, Karl Otmar, *Friedrich der Grosse. Größe und Grenzen des Preußenkönigs*, Freiburg, Basel, Wien 1985, s. 118.

⁸ BLANNING, Tim, *Frederick the Great. King of Prussia*, New York 2016, s. 299.

⁹ K nepřátelství Bavorska za obou válek viz HLAVAČKA, Milan, *Karel Albrecht. Příběh druhého zimního krále*, Praha 1997, s. 9–17 a 78–151; NOVOTNÝ, Lukáš, *Bavorsko*, Praha 2012, s. 59–60.

*Marie Terezie na portrétu z roku 1773
se sochou symbolizující mír*

rakouským zbráním přálo štěstí, měli bychom z toho jen malý užitek. Dvě tři vítězné bitvy nám nedobudou žádné území ve Slezsku; k tomu by bylo třeba dlouholetého boje, jak ukázal rok 1758. A kdyby válka skončila nešťastně, jednalo by se o samotné bytí států.“¹⁰ Navíc sama

Vídeňský dvůr byl jednotný v averzi vůči Fridrichu II. Velikému, ovšem po roce 1763 zde panovaly názorové rozdíly mezi třemi významnými osobnostmi odpovědnými za zahraniční politiku v tom, zda a případně jakým způsobem mají být mocenské váhy opět převáženy na stranu Rakouska. V čele státu stála Marie Terezie, která měla hlavní zásluhu na záchraně habsburského soustátí proti mocné koalici kontinentálních států ve čtyřicátých letech 18. století. Velký respekt jí také zajistil rozsáhlý program reform, kterými toto chřadnoucí soustátí postavila na nohy a učinila z něj nebezpečného protivníka Pruska v sedmileté válce. Její úsilí o znovudobytí Slezska a Kladska však skončilo nezdarem, což byla skutečnost, kterou si byla v roce 1763 ochotna přiznat a již nechtěla kvůli ztraceným oblastem znovu bojovat, neboť, jak prohlásila, „... kdyby vypukla nová válka a trvala dlouho, zničila by zemi úplně. I kdyby

¹⁰ BĚLINA, P., KAŠE, J., KUČERA, J. P., c. d., s. 311.

již byla unavena mnoha lety válčení – ze třiaadvaceti let její dosavadní vlády jich bylo pouze osm mírových – a toužila především po zachování míru, který by zajistil klid pro další reformy monarchie a blahobyt jejích poddaných. Po sedmileté válce proto byla zastánkyní umírněné zahraniční politiky a diplomatického řešení sporů s jinými státy, kterým se v ideálním případě chtěla úplně vyhnout. Kvůli její umírněnosti v mezinárodních vztazích o ní carevna Kateřina II. Veliká dokonce hovořila jako o Svaté Tereze.¹¹

V tomto směru se však Marie Terezie názorově rozcházela se svým prvorozeným synem Josefem II., jehož vliv na chod samotné monarchie byl sice omezený i po smrti jeho otce Františka Štěpána Lotrinského v roce 1765, avšak díky „zděděné“ císařské hodnosti¹² mohl a také se snažil ovlivňovat kroky své matky na mezinárodní scéně. Na rozdíl od ní byl, i díky svému mládí, zastáncem expanze, která by pozvedla moc Rakouska v říši, a tím oslabil postavení Pruska. Nenáviděný prusko-rakouský dualismus by tak byl zničen. Proto bylo jistým paradoxem, že se svými činy snažil vyrovnat nikoliv svému otci, nýbrž Fridrichu II.¹³ To silně iritovalo Marii Terezii, která svému synovi dokonce bránila v osobním setkání s nenáviděným pruským králem. Podařilo se jí však zamezit pouze schůzce v saské Torgavě (Torgau) v roce 1766, v letech 1769 a 1771 se Josef II. s Fridrichem II. již k jejímu zármutku sešel v hornoslezské Nise a moravském Uničově.¹⁴

Byl to právě Josef II., kdo v létě 1772 prosadil rakouskou účast na prvním dělení Polska, a to i přes nesouhlas Marie Terezie, která takový počin dlouho odmítala jako nelegální a amorální. Dala se k němu však nakonec přesvědčit mužem, jemuž nadevše důvěřovala a jenž byl hlavním tvůrcem rakouské zahraniční politiky druhé poloviny 18. století: kníže Václav Antonín von Kounic-Rietberg. Tento vídeňský rodák

¹¹ BLANNING, T., *Frederick...*, s. 298.

¹² Císaře sice volili říšští kurfiřti, ale František Štěpán Lotrinský zajistil svým vlivem hladké převzetí této funkce svým nejstarším synem, a proto lze v tomto případě hovořit s jistou nadsázkou o říšské koruně jako o rodinném dědictví.

¹³ HERRE, Franz, *Marie Terezie. Velká žena na habsburském trůně*, Praha 2004, s. 252–254.

¹⁴ BĚLINA, P., KAŠE, J., KUČERA, J. P., c. d., s. 66–67.

Setkání Fridricha II. a Josefa II. v Nise roku 1769

prokázal svůj diplomatický talent již na mírovém kongresu v Cáchách v roce 1748, o dva roky později se stal vyslancem v Paříži. Po návratu do Vídně v roce 1753 byl ve svých šestatřiceti letech jmenován dvorským a státním kancléřem. O deset let později sdílel názor Josefa II., že je žádoucí nepřestat usilovat o nová území, zvláště když toho bylo možné dosáhnout diplomatickou cestou. Stejně jako mladý císař, i on byl v tomto úsilí motivován především ohledem na Fridricha II., o kterém v roce 1777 napsal, že jeho politikou je škodit Rakousku tak moc, jak je to jen možné, a proto je mírová koexistence s ním vždy pouze dočasná.¹⁵

Právě z tohoto důvodu Kounic také připojil Rakousko k Prusku a Rusku při prvním dělení Polska, ve kterém toto království přišlo

¹⁵ BEER, Adolf, Zur Geschichte des Bayerischen Erbfolgekrieges, in: *Historische Zeitschrift* 35, 1876, 1, s. 113; INGRAO, Charles W., *The Habsburg Monarchy, 1618–1815*, Cambridge 1994, s. 192.

Josef II., Kateřina II. a Fridrich II. při prvním dělení Polska

o třicet procent své územní rozlohy a třicet pět procent obyvatel. Rakousko nakonec získalo Halič a Vladimírskou oblast s 83 000 kilometry čtverečních a 2 650 000 obyvateli, což sice na první pohled nebyl špatný výsledek, ovšem i když Prusko získalo pouze 36 000 kilometrů čtverečních s 580 000 obyvateli, jeho zisky byly jednak hospodářsky vyspělejší, jednak nabytím Západních (Královských) Prus se Fridrichu II. podařilo spojit Braniborsko s Východním Pruskem v jeden územní celek. Rusko získalo jen 1 300 000 obyvatel, ovšem celková rozloha jeho kořisti dosáhla 92 000 kilometrů čtverečních a díky ní se tento východní obr navíc posunul dále na západ, což představovalo nesporný geopolitický úspěch. Vzhledem k hospodářské a sociální zaostalosti a strategické bezvýznamnosti vlastních teritoriálních zisků Rakousko rozhodně nedosáhlo žádné změny v rovnováze sil mezi těmito třemi mocnostmi a lze právem pochybovat o tom, že pro samotnou monarchii představovaly vůbec nějaký přínos. Ze stejného důvodu zdaleka nevyvážily ztrátu bohatého Slezska, třebaže měly dvojnásobně větší rozlohu a o milion obyvatel více.¹⁶

¹⁶ BLACK, Jeremy, *Evropa osmnáctého století*, Praha 2003, s. 329; BLANNING,